

С.М. Петренко, д.е.н., проф.

*Донецький національний університет
економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського*

ОБЛІКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ГРУПИ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено складники фінансової політики групи підприємств, підкреслено значення облікової політики, проаналізовано фактори впливу на організацію обліку корпоративних утворень, запропоновано елементи облікової політики щодо внутрішніх розрахунків у групі підприємств та розглянуто перелік документів і процедури консолідації звітності підприємств – учасників корпоративних утворень.

Ключові слова: облікова політика; група підприємств; внутрішні розрахунки.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна активно бере участь у процесах глобалізації економіки. Створення материнською компанією дочірніх підприємств або філій, здійснення великої кількості розрахунків між ними є одними з найбільш характерних тенденцій світової економіки на сучасному етапі її розвитку. Це нерозривно пов'язано з процесами концентрації і централізації капіталу в окремих галузях економіки, боротьби за ринки збуту в умовах конкуренції. Проте багато питань, пов'язаних з їх діяльністю, поки що не врегульовані. Основним джерелом інформації про майновий стан підприємства чи групи підприємств, а також про результати його господарювання є фінансова звітність. Приймання кредитного чи інвестиційного рішення, планування подальшої діяльності неможливе без аналізу фінансової звітності. Проте потенційних інвесторів не задовольняє інформація, наведена лише у фінансовій звітності, оскільки здійснення аналізу майнового стану підприємства та результатів його господарської діяльності, що опирається тільки на дані фінансової звітності, не дозволяє отримати об'єктивну оцінку та перспективні прогнози із урахуванням реалій сучасної економіки.

Таким чином, з метою використання та (за потреби) коригування показників фінансової звітності необхідно досконало знати принципи, методи та процедури обліку, які застосовувалися при її формуванні та узагальненні в обліковій політиці підприємства. Отже, від обраних та застосовуваних підприємством принципів, методів та облікових

процедур значною мірою залежить якість фінансової звітності, її придатність для аналізу діяльності компанії, прийняття ефективних управлінських рішень та можливість залучення інвестицій.

Тому перед підприємствами стоїть завдання з розробки та формування методичних, організаційних і технічних рішень, що не знайшли відображення в нормативних документах, методичній літературі і наукових дослідженнях та які дозволять розробити індивідуальну облікову політику, що надасть змогу максимально ефективно використовувати матеріальні та фінансові ресурси і здійснювати контроль за коштами з урахуванням змін ринкової кон'юнктури відповідно до стратегії окремих суб'єктів господарювання або їх економічних груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам організації бухгалтерського обліку присвячено праці вітчизняних та зарубіжних учених і науковців, зокрема Т.В. Барановської, М.Г. Белова, О.П. Войналович, М.П. Войнаренка, В.С. Єфремова, В.М. Жука, В.П. Загороднього, С.В. Івахненкова, А.М. Кузьмінського, Л.Г. Ловінської, М.С. Пушкаря, Я.В. Соколова, В.В. Сопка, Л.К. Сука, В.Г. Швеця, О.Д. Шмігеля. Залишилися нез'ясованими як теоретичні питання сутності процедур бухгалтерського обліку, що виступають невід'ємною частиною облікової політики, так і методичні питання щодо розкриття процедури обліку внутрішніх розрахунків, які виступають засобом переливу капіталу на складних за організаційно-виробничою структурою підприємствах та в економічних об'єднаннях підприємств.

Викладення основного матеріалу. Розробка фінансової політики підприємства – це побудова ефективної системи управління його фінансами, яке забезпечує досягнення стратегічних та тактичних цілей діяльності організації, які виражаються в максимізації прибутку, забезпеченні його фінансової стійкості, інвестиційної привабливості.

Фінансова політика підприємства складається з податкової, кредитної, облікової, дивідендної політики. Ці елементи фінансової політики тісно взаємозв'язані та утворюють єдине ціле.

Вибір варіанту облікової політики підприємство здійснює відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 та національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

У межах кредитної політики вирішується питання про забезпечення оборотними засобами, а саме визначається розмір власного оборотного капіталу та потреба в залученому; необхідність

залучення довгострокових кредитів; вивчається структура капіталу і фінансова стійкість підприємства.

Політика управління грошовими потоками пов'язана з оптимізацією залишків коштів на рахунках підприємства, мінімізацією розривів між надходженням коштів і їх використанням, застосуванням різноманітних схем розрахунків.

Політика управління витратами реалізується за допомогою системи планів та бюджетування, передбачає розробку кошторисів (бюджетів) за основними елементами витрат і здійснення ефективного контролю за їх виконанням.

Дивідендна політика повинна призвести до рівноваги інтересів як власників, так і менеджерів та інвесторів відповідно до теорії агентських відносин, а також теорії портфелю, теорії структури капіталу з метою максимізації ціни підприємства. За цих умов можливі наступні варіанти дивідендної політики:

- дивіденди як постійний процент від прибутку;
- дивіденди як фіксовані виплати;
- дивіденди як виплати гарантованого мінімуму та екстрадивіденди;
- дивіденди як виплати акціями.

Сам процес реалізації фінансової політики на підприємстві відбувається в три етапи, серед яких:

1. Розробка науково обґрунтованих цілей функціонування та розвитку фінансів підприємств.
2. Побудова й використання відповідного фінансового механізму.
3. Здійснення практичних дій, направлених на досягнення розроблених цілей та поставленої мети.

Розробка науково обґрунтованих цілей функціонування та розвитку фінансів підприємств формується на основі вивчення вимог економічних законів, всебічного аналізу перспектив удосконалення виробництва і стану потреб підприємства і його власників. Перший етап полягає у визначенні мети, цілей та основних завдань фінансової політики.

Даний етап реалізації фінансової політики на підприємстві залежить від економічного стану держави, мети створення підприємства, організаційної форми та форми власності даного підприємства.

Також цей етап визначає фінансову стратегію підприємства (формування довгострокових цілей фінансової діяльності) і залежить

від особливостей здійснення фінансового менеджменту. Тому виникає необхідність класифікації підприємств за наступними ознаками:

- форма власності (державне, колективне, приватне);
- організаційно-правова форма діяльності (товариство, кооператив, комунальне підприємство);
- галузева ознака (сфера матеріального виробництва, обслуговування, посередницька діяльність);
- розмір підприємства (велике, середнє, мале);
- розмір власного капіталу;
- монопольне становище на ринку (спеціалізоване, багатoproфільне);
- виробнича характеристика й структура підприємства, технологічний цикл;
- стадія життєвого циклу (створення, розвиток, поділ на дочірні підприємства, банкрутство).

Другий етап реалізації фінансової політики полягає у створенні відповідного, адекватного фінансового механізму. Даний етап залежить від використання елементів фінансового механізму, його форм і методів формування, організації фінансів підприємств, ринку цінних паперів, а також від створеного правового поля в державі та від поєднання директивного і регулюючого видів фінансового механізму. Фінансовий механізм – це найбільш динамічна частина фінансової політики, його зміни пов'язані з вирішенням різних тактичних задач, він відразу реагує на всі зміни, які відбуваються у суб'єктів фінансових відносин.

Також даний етап реалізації фінансової політики полягає у формуванні тактики фінансового менеджменту, а саме: в маркетингових дослідженнях, прийнятті цінових рішень, орієнтації в сегментах фінансового ринку, управлінні основним і оборотним капіталом, забезпеченні фінансовими ресурсами, збалансуванні термінів надходження грошових коштів, забезпеченні рентабельності тощо.

Здійснення практичних дій, які направлені на досягнення поставленої мети, означає побудову відповідної системи управління фінансами. Прямий вплив фінансової політики на економіку починається саме на третьому етапі її реалізації. Цей етап визначається змістом і процесами, що відбуваються на перших двох етапах реалізації фінансової політики. Даний етап передбачає спрямовану діяльність суб'єкта господарювання фінансових відносин, що пов'язана з практичним застосуванням фінансового механізму. Така

діяльність здійснюється спеціальними організаційними структурами – фінансово-економічним апаратом підприємства. Управління використовує ряд методів: прогнозування, планування, регулювання, контроль. Всі ці методи забезпечують реалізацію заходів фінансової політики.

Важливо підкреслити, що реалізація фінансової політики можлива, якщо кожний етап є відповідним й адекватним: поставленій меті – адекватний фінансовий механізм, фінансовому механізму – відповідна система органів управління. Всі етапи реалізації фінансової політики взаємопов'язані і взаємообумовлені.

Третій етап вирішує основне завдання фінансового менеджменту – побудову ефективної системи управління фінансами, тобто створення відповідної фінансової служби підприємства. Враховуючи обсяги і складність завдань, що вирішуються, фінансова служба підприємства може бути представлена:

- фінансовим управлінням – на великих підприємствах;
- фінансовим відділом – на середніх підприємствах;
- фінансовим директором або головним бухгалтером, який займається не тільки питаннями бухгалтерського обліку, але й питаннями фінансової стратегії – на малих підприємствах.

Функціонування будь-якої системи управління фінансами здійснюється в рамках чинних законодавчих актів і нормативної бази.

Фінансова політика підприємства залежить від багатьох як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Зовнішніми є, зокрема, фактори, залежності підприємства від економічних взаємовідносин з державою, необхідність підпорядкування законодавству держави, виконання обов'язків щодо сплати податків та зборів, також від загальної економічної ситуації в країні, доступності поставок сировини, матеріалів, технологій, інших ресурсів з-за кордону, можливості експорту продукції, від рівня добробуту в країні, соціального складу населення, стабільності грошової одиниці тощо.

Організуючи бухгалтерський облік, варто враховувати, що для кожного підприємства характерні особливості діяльності. Саме тому не представляється можливим розробити типові рекомендації щодо формування організації бухгалтерського обліку підприємств, навіть якщо обмежитися підприємствами однієї галузі. Тому вважаємо необхідним визначити перелік факторів, дію яких слід враховувати при формуванні організації бухгалтерського обліку підприємства.

На рішення щодо окремих питань організації бухгалтерського обліку впливає значна кількість факторів, які охоплюють особливості

функціонування суб'єкта господарювання. Взагалі фактори впливу на організацію бухгалтерського обліку по відношенню до групи підприємств можуть бути внутрішніми та зовнішніми.

До зовнішніх факторів вважаємо за необхідне зарахувати такі:

1) *поява нових організаційно-правових форм об'єднань підприємств* зумовила виникнення нових видів операцій між суб'єктами господарювання. Відповідно, групи підприємств потребують нових підходів до організації бухгалтерського обліку;

2) *рівень розвитку національного фондового ринку та ринку цінних паперів*. Для ефективності функціонування ринку досить важливе значення має система розкриття інформації про учасників фінансового ринку і ринку цінних паперів, якість представленої фінансової звітності і організація контролю за її достовірністю, що, у свою чергу, впливає на належну організацію бухгалтерського обліку;

3) *система нормативного регулювання діяльності груп підприємств та процесу формування внутрішніх розрахунків*. Основним нормативним документом, що регламентує діяльність груп підприємств, є П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», а нормативний документ, що визначає правила формування внутрішніх розрахунків – відсутній. Відповідно, група підприємств самостійно обирає процес формування внутрішніх розрахунків, який зазначає в Наказі про облікову політику. Тому при організації бухгалтерського обліку в групі підприємств слід враховувати положення зазначених документів;

4) *умови господарювання* спричинили приватизацію великих державних підприємств, в результаті утворився корпоративний сектор економіки, який містить значну частку господарських товариств, що потребують удосконалення їх управління на основі ефективної організації бухгалтерського обліку;

5) *необхідність задоволення інформаційних потреб контролюючих органів про індивідуальні внутрішні розрахунки в межах підприємства та про внутрішні розрахунки в межах групи підприємств*. Потреба в таких розрахунках вимагає відповідної організації бухгалтерського обліку для її формування;

6) *рівень професійної підготовки облікових працівників*. Компетентність та вміння облікових працівників використовувати комп'ютерну техніку в роботі сприяють удосконаленню організації бухгалтерського обліку.

Внутрішніми факторами, що впливають на формування організації бухгалтерського обліку, є:

1) *форма власності* впливає на організацію бухгалтерського обліку, а саме на основі інтересів власників відбувається налагодження облікового процесу на підприємстві;

2) *організаційно-правова форма господарювання* у вигляді підприємства, господарського товариства, об'єднання підприємств здійснює вплив на організацію бухгалтерського обліку, тобто кожній формі господарювання властиві свої принципи організації бухгалтерського обліку. Так, група підприємств відповідає організаційно-правовій формі господарювання – об'єднання підприємств;

3) *організаційна структура групи підприємств, її розміри, обсяги діяльності*. Обсяги та розміри господарської діяльності групи підприємств визначають кількість працівників бухгалтерських служб та фінансового відділу. Організаційна структура впливає на взаємозв'язок фінансового директора та головних бухгалтерів з працівниками інших структурних підрозділів групи підприємств;

4) *особливості виробничої та торговельної діяльності підприємств групи* впливають на організацію бухгалтерського обліку, а саме вона повинна сприяти формуванню однорідної аналітичної інформації в межах групи підприємств;

5) *контроль діяльності дочірніх підприємств материнським підприємством*. Від обґрунтування контролю залежить поділ групи підприємств на материнське та дочірні підприємства, що, у свою чергу, впливає на організацію бухгалтерського обліку на цих підприємствах та на процес формування внутрішніх розрахунків;

6) *відповідальність материнського підприємства за зобов'язаннями дочірніх підприємств* визначається установчими документами, здійснює вплив на організацію бухгалтерського обліку для формування фінансової та податкової звітності таких підприємств.

Отже, проведене дослідження щодо факторів впливу на організацію бухгалтерського обліку та формування положень облікової політики у контексті законодавчого забезпечення бухгалтерського обліку дозволяє висловити припущення, що облікова політика виступає засобом документального оформлення облікової процедури, в тому числі процедури бухгалтерського обліку внутрішніх розрахунків.

Вибір варіанта облікової політики підприємство здійснює відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV, національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, а також МСБО (IAS) 1 «Подання

фінансової звітності» та МСБО (IAS) 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки».

Залишаються нез'ясовними як теоретичні питання сутності процедур бухгалтерського обліку, що виступають невід'ємною частиною облікової політики, так і практичні питання щодо розкриття процедури обліку внутрішніх розрахунків, які виступають засобом переливу капіталу у складних за організаційно-виробничою структурою підприємствах та економічних об'єднаннях підприємств. Проблеми впливу процедури обліку внутрішніх розрахунків на формування облікової політики науковцями не досліджувалися.

Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності.

Отже, доцільно проаналізувати основні етапи організації облікового процесу внутрішніх розрахунків з метою визначення доцільності щодо їх формулювання у розпорядчому документі про облікову політику суб'єкта господарювання із відокремленими підрозділами чи економічної групи підприємств.

На основі зазначеного вище узагальнимо основні організаційно-технічні та методичні положення облікової політики групи підприємств в частині формування внутрішніх розрахунків. Враховуючи особливості діяльності групи підприємств, вважаємо за доцільне при розробці її облікової політики враховувати запропоновані елементи (табл. 1).

Заключним етапом формування облікової політики групи підприємств є створення основного внутрішнього нормативного документа – Положення про облікову політику, яке забезпечує документальне оформлення всіх обраних елементів облікової політики за кожним її об'єктом.

Таблиця 1

*Запропоновані елементи облікової політики
щодо внутрішніх розрахунків у групі підприємств*

Об'єкти облікової політики	Запропоновані елементи облікової політики
<i>Організаційна складова облікової політики</i>	
Форма організації бухгалтерського обліку в групі підприємств	Створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером за таким її видом та типом: – децентралізована структура бухгалтерської

	служби; – комбінована (функціональна) організація бухгалтерської служби з визначенням повноважень щодо узагальнення звітних показників
Форма організації системи внутрішнього контролю в групі підприємств	Створення служби внутрішнього контролю (встановлення посад, осіб з контрольними функціями)
<i>Методична складова облікової політики</i>	
Внутрішньогрупові операції, що впливають на процес консолідації та підготовку консолідованих фінансових звітів групи	Субрахунки обліку. Засади ціноутворення у внутрішньогрупових розрахунках
Частка меншості	Альтернативний підхід до оцінювання частки меншості в капіталі дочірнього підприємства на дату придбання, за яким частка меншості складає частку справедливої вартості чистих ідентифікованих активів придбаного підприємства
<i>Технічна складова облікової політики</i>	
Форма ведення бухгалтерського обліку	Комп'ютерна форма ведення бухгалтерського обліку
Форми робочих таблиць для формування внутрішніх розрахунків	Перелік форм робочих таблиць для формування внутрішніх розрахунків, відповідальні за їх підготовку особи

Затвердження Положення про облікову політику групи підприємств здійснюється уповноваженим акціонерами виконавчим органом управління материнського підприємства – радою директорів. При оформленні облікової політики групи підприємств також важливе значення мають робочий план рахунків, посадові інструкції та форми робочих таблиць для формування внутрішніх розрахунків.

Бухгалтерський облік як упорядкована система узагальнення інформації про діяльність суб'єктів господарювання ґрунтується на застосуванні методу документування, який передбачає суцільне та безперервне документування всіх господарських операцій, що здійснюються в діяльності підприємств, установ і організацій. Господарські операції, задокументовані належно, приймаються до обліку та заносяться до облікових реєстрів (книги, журнали, відомості, таблиці тощо) [3, с. 105–108].

Умовно перелік документів (зокрема первинних), які використовують під час відображення в обліку внутрішніх розрахунків доцільно сформувати в такі групи за формами документів у розрізі їх видів: установчі та інші організаційно-правові документи, організаційно-розпорядчі документи, бухгалтерські документи. Вищевказані документи групуються за двома ознаками: загальноприйняті бухгалтерські документи та специфічні, притаманні лише відокремленим структурним підрозділам одного суб'єкта господарювання.

До загальноприйнятих бухгалтерських документів належать такі документи: накази (розпорядження по підприємству, акти приймання–передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів, накладних-вимог на внутрішнє переміщення товарно-матеріальних цінностей, прибуткових та видаткових касових ордерів, платіжних доручень, банківських виписок, актів приймання передачі частини послуг (робіт) від головного підприємства філії (чи навпаки, залежно від того, хто завершуватиме роботи), податкових накладних, розрахунків бухгалтерії, бухгалтерських довідок, актів звіряння розрахунків, актів інвентаризації розрахунків [2, с. 122].

До специфічних документів, притаманних лише внутрішньогосподарським чи внутрішньовідомчим розрахункам, належить повідомлення (авізо) [2, с. 122].

Авізо оформляється за результатами таких здійснюваних філією (представництвом) господарських операцій, які не можуть бути оформлені за участю головного офісу. Йому надається дробовий реєстраційний номер (у чисельнику – 683, номер субрахунку, номер відособленого підрозділу, в знаменнику – порядковий номер документа, наприклад
№ 683-1-01/52) [1, с. 27].

При здійсненні внутрішніх розрахунків між філіями (представництвами) організації авізо оформляється і передається до головного офісу відособленими підрозділами, що приймають відповідні активи і зобов'язання (при цьому філія, що передає авізо, оформляє перший розділ авізо, а інша сторона дооформлює другий розділ документа і передає його до головного офісу).

Отримавши авізо, головний бухгалтер головного офісу аналізує правильність відображення переданих активів і пасивів у бухгалтерському обліку сторони, що передає (графи 7, 8), звіряє номенклатуру і вартість переданих в порядку міжфіліальних розрахунків операцій з даними авізо в частині відокремленого підрозділу, що приймає (що передає), вказаними в

розділі 2, складає бухгалтерські проводки переданих операцій (графи 11, 12) і на їх підставі відображає передані активи і пасиви в бухгалтерському обліку головної організації.

Допускається і інший порядок документообігу, наприклад: філія № 2 → головний офіс → філія № 3 або філія № 2 → головний офіс → філія 2 і т. д. Конкретний порядок визначається організацією при формуванні її облікової політики.

При формуванні облікової політики групи підприємств також важливе значення належить робочому Плану рахунків, посадовим інструкціям та формам робочих таблиць для формування внутрішніх розрахунків. Додатком до Положення про облікову політику мають бути форми зовнішньої звітності. Це необхідно для групи підприємств, що мають складну внутрішню структуру та розгалужену мережу філій. Безпосередньо в обліковій політиці доцільно встановити критерії звірки інформації, що відкрита для відокремлених підрозділів, з інформацією по холдингу в цілому.

Облікова політика передбачає конкретні принципи, основи, домовленості, правила і процедури, прийняті підприємством для складання і подання фінансових звітів. Якщо член групи застосовує облікову політику, що відрізняється від прийнятої в консолідованих фінансових звітах для подібних операцій і подій за подібних обставин, у його фінансових звітах здійснюється відповідне коригування, що використовується під час складання консолідованих фінансових звітів.

НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність» передбачає, що фінансова звітність материнського підприємства і його дочірніх підприємств, що використовується під час складання консолідованої фінансової звітності, складається за той самий період і на ту саму дату. Консолідовану фінансову звітність складають з фінансової звітності групи підприємств із використанням єдиної облікової політики для подібних подій за подібних обставин. Якщо під час складання консолідованої фінансової звітності неможливо застосовувати єдину облікову політику, то про це зазначають у примітках до консолідованої фінансової звітності.

Доходи і витрати дочірнього підприємства включають до консолідованих фінансових звітів з дати придбання, відповідно до вимог МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» і з дати, на яку материнське підприємство припиняє свій контроль за дочірнім підприємством.

Процедури консолідації фінансових звітів передбачають:

- складання звітів усіма підприємствами-учасниками групи;
- здійснення відповідних коригувань у процесі консолідації;

– підготовку і подання консолідованих звітів.

При складанні консолідованих звітів фінансові звіти материнського і дочірнього підприємств об'єднують постатейно додаванням аналогічних статей активів, зобов'язань, капіталу, доходів і витрат з урахуванням здійснених коригувань.

Висновки. На основі проведеного дослідження встановлено, що розробка та впровадження облікової політики групи підприємств здійснюється на підготовчому етапі формування консолідованої фінансової звітності. Таким чином, запропоновані елементи облікової політики щодо формування внутрішніх розрахунків групи підприємств забезпечать дотримання єдиної облікової політики холдингу в цілому.

Виявлено, що при формуванні організації бухгалтерського обліку, яка є невід'ємною складовою облікової політики у контексті законодавчого забезпечення бухгалтерського обліку, необхідно враховувати дію зовнішніх та внутрішніх факторів, які дозволяють висловити припущення, що облікова політика виступає засобом документального оформлення облікової процедури, у тому числі процедури бухгалтерського обліку внутрішніх розрахунків.

Список використаної літератури:

1. Антошина О.А. Обособленные подразделения: правовой статус, налоги, бухгалтерский учет / О.А. Антошина. – М. : АКДИ «Экономика и жизнь», 2008. – 160 с.
2. Литвиненко Н.О. Аспекти документування внутрішньогосподарських розрахунків : тези доповідей науково-практ. конф. «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства». – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2007. – С. 121–122.
3. Пархоменко В. Основи документального забезпечення бухгалтерського обліку / В.Пархоменко // Вісник податкової служби України. – 2005. – № 17–18.

ПЕТРЕНКО Світлана Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри бухгалтерського обліку Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського.

Наукові інтереси:

- проблеми соціоорієнтованого обліку і звітності;
- проблеми обліково-контрольного забезпечення системи управління підприємством;

– внутрішній контроль та контролінг.

Тел.: (050)185–13–17.

E-mail: petrenko777@ya.ru.

Стаття надійшла до редакції 03.06.2014.